

УДК 341.322(497.1:450)(091)
327(497.1:450)"1974/1977"
341.24(497.1:450)"1975"

ПРИЛОЗИ
Supplements

JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKA POGAJANJA O DOKONČNOSTI MEJE

Dr Viljenka ŠKORJANEC
Gimnazija Bežigrad, Ljubljana

APSTRAKT: Autorica u ovom radu predstavlja težak pregovarački put, koji se i pored prekida u diplomatskim pregovorima na kraju uspešno završio potpisivanjem Osimskih sporazuma 1975. i njihovom ratifikacijom 1977. godine. Do tada otvoreno pitanje granice između Jugoslavije i Italije bilo je definitivno rešeno. Italija je priznala sukcesiju sporazuma i sa Slovenijom, kasnije je pokušavala da revidira sporazume i dalje postavljala nove zahteve.

Ključne reči: Jugoslavija, Italija, Slovenija, pitanje granica, Osimski sporazum, hladni rat

Dostopnost virov

Na italijanski strani je razvidno pomanjkanje studij o genezi Osimskih sporazumov (OS), ki bi temeljile na diplomatskih fondih.¹ Na jugoslovanski strani so se ohranili izvorni diplomatski dokumenti, ki pa so zaradi posebnosti pogajalskega procesa in v izogib vednosti italijanskega zunanjega ministrstva dolgo ostali nepoznani. V zvezi z dokumenti za genezo Osima je Miloš Minić, tedanji zunanji minister, 26. julija 2001 v Beogradu izjavil, da v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve (ZSZZ) bivše Jugoslavije lahko najdemo le tiste dokumente, ki so bili sporazumno sprejeti na tajnih pogajanjih, ko so bili dokumenti že podpisani in obe ambasadi o tem obveščeni.² Minićeva izjava se dopolnjuje tudi z izjavo

¹ R. Pupo, „Med zgodovino in geografijo. Razmišljanja o italijanski vzhodni meji“, v: Z. Čepič, (ur.), D. Guštin (ur.), N. Troha (ur.). *Zbornik Milice Kacin Wohinz*, Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2000, l. 15, št. 1, str. 297.

² V. Škorjanec, Beležka o pogovoru na temo osimskih pogajanj z Milošem Minićem, Beograd, 26. 7. 2001. Arhiv avtorice (AVŠ).

Giuseppeja Walterja Maccotta,³ takratnega italijanskega ambasadorja v Beogradu, ki je 1. marca 2001 v Rimu izjavil, da so dobili z italijanske strani navodilo, naj ne pošiljajo v Rim nobenih zabeležk tudi tisti redki posamezniki, ki so sploh vedeli za obstoj pogajanj. Maccotta je dostopnost virov osebno preveril tudi v arhivu Farnesine, kjer mu je predstojnik oddelka za dokumentacijo in zgodovino Pietro Pastorelli potrdil, da ne razpolagajo z dokumentacijo vsebine pogovorov med Carbonejem in Šnuderlom, ker so tajna pogajanja za Osimo potekala izven diplomacije.⁴ Vpliv italijanskega javnega mnenja je bil tolikšen, da je bila zagotovitev tajnosti nujen pogoj za uspešen zaključek pogajanj.⁵

Natančno dokumentiran potek pogajanj na jugoslovanski strani je pripisati tudi dejstvu, da je jugoslovanska stran zaradi previdnosti in nezaupanja vsa srečanja in pogovore podrobno beležila. Celoten pogajalski proces v letih 1973–1975 je dokumentiran z jugoslovanske strani tudi fotografsko, predvsem zato, da italijanska stran ne bi mogla v primeru prekinitve in neuspeha pogajanj demantirati pogajalskega procesa.

Geneza jugoslovansko-italijanskih pogajanj⁶

V zgodovini jugoslovanskih meddržavnih odnosov z Italijo (do l. 1991) predstavlja kompleks pogajanj za določitev meddržavne meje med Italijo in Jugoslavijo (1974–1975), povezan s podpisom OS, peti in zaenkrat zadnji kronološki mejnik.

Pogajalske stalnice, ki so prepoznavne v odnosu s sosedo Italijo v 20. stoletju imajo korenine vse do leta 1915, ko je Italija z Londonskim paktom prestopila v tabor antantnih sil in si izborila prednosti v kasnejših pogajanjih in predstavlja pomembno izhodiščno točko za razumevanje italijanske pogajalske strani in njenega vedenja v dvajsetem stoletju.⁷ Po Mirovni pogodbi (MP) 1947 so pospeševali izseljevanje in spodbujali exodus Italijanov, češ da slednji ne morejo živeti pod komunističnim terorjem in etničnim preganjanjem pod jugoslovansko oblastjo. Tako so hoteli mednarodni javnosti pokazati krivično odvzeta ozemlja in s tem ustvarjati primerno vzdušje za zahtevo po vrnitvi cone B Svobodnega

³ G. W. Maccotta, „Osimo visto da Belgrado”, v: *Rivista di Studi politici Internazionali*, Firenze 1993, l. 60, št. 237, str. 55–67.

⁴ Pismo Giuseppeja Walterja Maccotta Borisu Šnuderlu (v italijanskem jeziku). Rim, 14. 3. 2001. AVŠ.

⁵ Več o prepoznavanju italijanske diplomatske tradicije in vplivu javnega mnenja V. Škorjanec, „Nekaj utrinkov iz diplomatske zgodovine s sosedo Italijo”, v: *Zgodovina v šoli*. Ljubljana, 2002, l. 11, št. 2, str. 22–27.

⁶ Temelji na obravnavi arhivskih dokumentov, navedenih v V. Škorjanec, *Jugoslovansko-italijanska pogajanja v letih 1974–1975 o določitvi meddržavne meje (Osimo)*. Doktorska disertacija, UL, Filozofska fakultata, Oddelek za zgodovino, Ljubljana 2005, str. 1–515.

⁷ Rimska vlada se vse do danes ni otresla t. i. „londonskega sindroma”. Več o tem J. Pirjevec, „Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 do danes”, v: *Annales*, 8/96, Koper, 1996, str. 9.

tržaškega ozemlja (STO) Italiji. Možni pritiski optantov in tržaških reakcionarnih krogov so v italijanski javnosti skupaj z neofašistično propagando ustvarili negativno klimo za dogovarjanje z Jugoslavijo. Italijansko nespoštovanje pogodbenih obveznosti je razvidno tudi po letu 1954, ko so izkoristili pravni vidik pogodbe in se izgovarjali, da je stanje s cono B STO le začasno ter zavlačevali z dokončno rešitvijo mejnega vprašanja. Zahtevali so še manjše popravke ob že določeni meji po MP. Londonski memorandum o soglasju (LMOS) leta 1954 so le parafirali. Ob tem so zagotavljali, da njihova vlada de facto sicer priznava mejo po LMOS, da pa je potrebno de iure najti drug pravni naziv. Hkrati so širili mit o ohranitvi lastne suverenosti v coni B STO in uspeli, da je italijansko javno mnenje lažje sprejelo LMOS. Na tako ravnanje je vplivala predvsem obmejna politična struktura, pa tudi vplivi in ravnanje italijanskih državnih organov, zlasti zunanjega ministrstva. Rimska vlada se je zavarovala tudi s političnimi in diplomatskimi sredstvi in ni predložila LMOS v ratifikacijo parlamentu.

Italijanska administracija, zlasti Ministrstvo za zunanje zadeve (MZZ), je prirejala predloge političnim strankam in vladi z namenom zavlačevanja in nereševanja odprtega mejnega vprašanja. Dejstvo je, da je bilo za Italijane 10 let po izgubljeni vojni težko odpirati rane in se po teoriji o suverenosti odreči pravic glede STO. V vmesnem času je prihajalo do nekaterih tajnih srečanj diplomatov na nivoju posebnih ambasadorjev, vendar le z namenom prikazovanja dogovarjanj z Jugoslavijo. Tovrstno ravnanje je sprožalo na jugoslovanski strani stalni dvom v resnost italijanskih namer vse do ratifikacije OS, ob nastanku države Slovenije pa tudi na njeni strani.

Intervencije Sovjetske zveze na Češkoslovaškem 1968 in strah pred Brežnjevo doktrino so pokazale, da lahko odnosi z Jugoslavijo postanejo krizno žarišče v Evropi. Hladna vojna, posebno pa starost predsednika Josipa Broza Tita, je pripomogla k odločitvi italijanske vlade, da je potrebno rešiti odprta vprašanja z Jugoslavijo. Zato je zunanji minister Italije Giuseppe Medici leta 1968 predlagal paket osemnajstih točk, ki je po vsebini predvidel spremembo demarkacijske mejne črte po LMOS v državno mejo z ozemeljskimi določbami in je bil sprejet kot pogajalska platforma za nadaljnja pogajanja na srečanju ministrov Medicija in Minića marca 1973 v Dubrovniku. Šlo je za bistven kakovostni premik v meddržavnih odnosih, saj je italijanska stran ponudila, da se v Dubrovniku namesto prejšnjih izvedencev imenuje dva diplomatska pooblaščenca, ki bi pripravila predlog končnega sporazuma, hkrati so bili postavljeni konkretni roki za izpolnitev obvez. Ob uradnem diplomatskem kanalu sta ministra na štiri oči določila še en poseben, vzporedni kanal za tajna pogajanja političnih pooblaščenec kot možnost kontinuitete pogajanj, v kolikor bi prav tako tajna diplomatska pogajanja ne napredovala.⁸ Politično vodstvo Italije, zlasti stranka Krščanske demokracije

⁸ V. Škorjanec, „Jugoslovansko-italijanski odnosi v luči dubrovniškega srečanja zunanjih ministrov 1973“, v: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 2001, l. 55, št. 3-4, str. 465-487.

(KD), je želelo preko drugega kanala vzpostaviti neposredni dialog vzporedno z državnimi odnosi, ki jih je usmerjala diplomacija.

Četudi je Minić že v Dubrovniku ocenil italijansko pobudo za delo političnih tajnih pogajalcev kot edino realno možnost za doseg sporazuma, so se nadaljevala neuspešna pogajanja diplomatskih predstavnikov do konca leta 1973. Pogajanja kljub strokovnosti kadrov niso obrodila sadov, saj sta imela diplomatska pooblaščenca od svojih vlad preozek manevrski prostor, njuno delo je bilo že vnaprej obsojeno na neuspeh.⁹

Zaradi skrbi, da bi na jugoslovanski strani problem internacionalizirali, je januarja 1974 zunanji minister Aldo Moro prvič po večmesečnem čakanju povabil na obisk jugoslovanskega ambasadorja Mišo Pavičevića. Pod vplivom stranke KD je Moro šele leta 1974 podpisal pooblastilo Eugeniju Carboneju za konkretno specialno misijo, ki jo je vseeno želel postaviti pod ožje vodstvo svojega ministrstva. Tovrstna Morova drža odpira vprašanje, zakaj ni do pogajalske funkcije drugega kanala prišlo že prej, torej v letu 1973.

Italijanski pogajalec Carbone in jugoslovanski Boris Šnuderl sta vzdrževala občasne stike, vendar pa drugi kanal v tem času še ni zaživel, saj je po njegovi vzpostavitvi prišlo do enoletnega zastoja. Po zaostritvi dvostranskih odnosov, ostrih diplomatskih notah in govoru predsednika Tita, je prišlo do pozitivnega premika na italijanski strani. Predsednik Tito je namreč v svojem govoru v Sarajevu z dne 15. aprila 1974 poudaril:

1. „z Italijo želimo dobre odnose;
2. mnogi na Zahodu ne želijo priti do evropske varnosti;
3. nikomur nam ni treba popuščati in dajati nobenih koncesij”.¹⁰

Giulio Andreotti se je po mednarodnih ocenah stanja med obema državama z govorom v Vidmu maja 1974 javno opredelil o nameri Italije, da sklene z Jugoslavijo ustrezeni sporazum. Vodja vodilne italijanske stranke KD je na zboru alpincev po navedbi časopisa *Il tempo* z dne 5. maja 1974 podal v zvezi z jugoslovansko-italijanskimi odnosi izjavo, ki je v nadaljevanju pozitivno vplivala na jugoslovansko postopno sprejemanje italijanske pobude za pogajanja:

„Eden od pozitivnih korakov zunanje politike Italije je vrnitev k odprtim in prisrčnim odnosom s sosednjimi državami. Motivi sodelovanja z Jugoslavijo naj popolnoma prevladajo miroljubne in lojalne razlike glede posameznih vprašanj, kar moramo ponovno potrditi v interesu tako italijanskega kot jugoslovanskih

⁹ V. Škorjanec, „Neuspeh jugoslovansko-italijanskih diplomatskih pogajanj v letu 1973”, v: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 2003, l. 57, št. 1-2, str. 147-162.

¹⁰ Govor predsednika Tita v Sarajevu, 15. 4. 1974: „Odločen odgovor naših narodov na revanšistične poskuse Italije”, v: *Spoljnopolitička dokumentacija*, Beograd 1974, št. 2. Izdanje Instituta za medžunarodnu politiku i privredu, str. 87-92.

narodov. Še več, vsi se morajo zavedati, da ohranitev manjšinskih kulturnih in jezikovnih značilnosti ne slabi, ampak krepi skupno življenje naroda.”¹¹

Vrh stranke KD je v znamenju bližajočega se zasedanja Konference o evropski varnosti in sodelovanju (KEVS) v Helsinkih in temeljnega načela o dokončnosti državnih meja ocenil, da nerešeno mejno vprašanje škoduje globalni italijanski politiki. Po popravku italijanskega pooblastila je julija 1974 jugoslovanska stran naknadno že po prihodu italijanske delegacije na Strmol dokončno sprejela njihovo pobudo za pogajanja posebnih političnih pooblaščenec, ki so v prvi fazi in popolni tajnosti s presledki trajala do novembra 1974. Pokazalo se je, da v italijanski vladi tudi tedaj še ni bilo pravega soglasja, saj je Moro na zasedanju Generalne skupščine združenih narodov v New Yorku septembra 1974 ugovarjal Miniću z izgovori o tem, da ni bil seznanjen o pobudi dela na drugem kanalu in izrazil nesoglasje za tako reševanje spornega vprašanja brez udeležbe kadrov iz Farnesine. Vendar so pogajanja na Strmolu potekala naprej v sočasnem iskanju političnega soglasja v Rimu. Italijanska stran je želela odstop cone B STO in s tem dokončno potrditev meje med državama prikazati v luči najširših novih gospodarskih ugodnosti, predvsem industrijske cone, ki bi segala iz politične optike na ozemlje cone B STO in sicer je bila najprej predvidena lokacija ob morski obali, nato pri Ospu, Socerbu. Ta zahteva je bila za Italijo *condicio sine qua non* za končni sporazum. Poleg tega so bili predvideni še nekateri veliki gospodarski projekti (plovni kanal Soča-Sava), energetski objekti, vodno gospodarstvo in razne oblike gospodarskega sodelovanja v interesu lokalnega prebivalstva – cestne povezave, novi mejni prehodi itd.

Pogajanja so obsegala tudi nekatere korekture na državni meji po MP v smislu funkcionalnih povezav in provizoričnih situacij npr. Kolovrat, Sabotin, vasi v Brdih, Gorica. Jugoslovanska stran je vztrajala na zahtevi, da se nikjer ne bo korigirala meja, kjer žive jugoslovanski državljani.

Ob odločujoči vlogi predsednika države Tita in zunanjega ministra Minića je v procesu pogajanj na jugoslovanski strani večinsko težo prevzela slovenska stran. Pooblaščen pogajalec je bil Slovenec, ki se je o ključnih vprašanjih posvetoval tudi s slovenskim vodstvom, predvsem z Edvardom Kardeljem in Sergejem Kraigherjem. V pogajalski skupini je bil ob pooblaščenem pogajalcu Šnuderlu za mejno vprašanje določen prav tako Slovenec, diplomat ZSZZ Radko Močivnik. Tudi izvedenci, ki so občasno sodelovali v zvezi s posamičnimi vprašanji, so bili ponavadi Slovenci. Jugoslovanska pogajalska skupina je bila stalna, na italijanski strani je bil ob pooblaščenem pogajalcu Carboneju stalni član le Ottone Mattei, diplomat Farnesine, sin beguncev iz Reke, druge izvedence so ad hoc vključevali v delo po potrebi.

¹¹ Razpoložljiv vir je preveden iz italijanskega izvirmika v srbohrvaški jezik. Prevod avtorice v slovenski jezik. AVŠ.

Bistvo pogajanj je predstavljala pogajalska triada. Italijansko pogojevanje dokončnosti mejnega vprašanja z ustanovitvijo industrijske cone je jugoslovanska stran povezala z zahtevo po razširitvi določil Posebnega statuta iz leta 1954 tudi na ozemlje izven bivše cone A STO, kjer živi slovenska manjšina v Italiji. Nepopustljivost jugoslovanske strani je podaljšala pot do sporazuma za nekaj mesecev, saj brez določila o posebnem manjšinskem členu ni hotela končati pogajanj. Italija ni želela take določbe v pogodbi, saj bi zanjo pomenila mednarodno obvezo, vprašanje manjšinske zaščite bi raje reševali z unilateralnimi obveznostmi (preambula, mednarodne univerzalne deklaracije, parlamentarna svečana izjava). Jugoslovanska zahteva po manjšinskem členu je pomenila prekinitev pogajanj, vendar so po kratki krizi italijanske vodilne politične stranke vendarle načelno pristale na manjšinski člen, čigar vsebina bi veljala za slovensko manjšino v Italiji.

Glede morske meje je italijanska stran na Strmolu zahtevala spremembo izhodiščnih točk za razdelitev teritorialnih voda zaradi ugreza težkih tankerjev pri plovbi v pristanišči Trst in Tržič. (Pokazalo pa se je, da so si predvsem želeli zagotoviti širša ribolovna področja na naši strani, kjer je večji ribji fond.) Jugoslovanska stran je odklonila ta argument in odobrila koridorje skozi svoje morje (od rta Savudrije mimo Debelega rtiča). To koncesijo je kasneje potrdila tudi Republika Slovenija.

Na Strmolu so pripravili skupna besedila sporazuma o vseh odprtih vprašanjih med državama in pogajanja bi bila lahko končana. Italijanska stran bi morala le še potrditi dogovorjeno, vendar so zahtevali še drugo fazo ponovnih pogajanj marca 1975 v Dubrovniku, kljub temu, da so sprva prosili le za formalni sestanek proceduralne narave med pooblaščenca. V nadaljevanju je jugoslovanska stran morala pristati na okleščeno vsebino manjšinskega člena, del vsebine so prenesli v preambulo. Dubrovnik je bil izbran simbolično, da se tudi Hrvaška pojavi v delu pooblaščenca. Kljub zagotovitvi italijanskega pooblaščenca, da so s tem izčrpane vse njihove zahteve, so v Farnesini aprila ob urejanju besedil skušali poseči v že dogovorjene vsebine slednjih.

Kljub temu pa v tretji fazi pogajanj med pooblaščenca v Strunjanu italijanska stran ni več skušala spreminjati dogovorjenih vsebin tekstov. Jugoslovanska stran je v korist Italije le sprejela ozemeljski popravek na Sabotinu in s tem omogočila parafiranje tekstov sporazuma. V Strunjanu torej že sledimo uradnim diplomatskim pogajanjem, ko sta oba politična pooblaščenca postala vodji državnih delegacij (pooblastilna dokumenta obema pogajalcema s strani političnih vrhov sta bila napisana kasneje). Narava pogajanj se je spremenila v diplomatska in se končala s parafiranjem meddržavnega sporazuma v francoskem diplomatskem jeziku. Pogajanja so potekala v protokolarni stavbi Izvršnega sveta Slovenije še vedno v največji tajnosti. Strunjan so izbrali zato, ker je sodil v cono B STO. V Strunjanu so bili parafirani dokumenti na uradnem papirju obeh

zunanjih ministrstev. Ves čas dela pooblaščenec je bila na jugoslovanski strani previdnost, ali gre na italijanski strani le za taktiko pridobivanja na času in v danem trenutku za neuspeh pogajanj okriviti Jugoslavijo. Taka razmišljanja so obremenjevala tudi delo v Strunjanu, ko je zaradi nezaupanja prišlo do krize v jugoslovanski delovni skupini. Metoda dela kaže na temeljite priprave za pogajanja in pravilne analize prepoznavanja taktike zavlačevanja in premikanja korak naprej in dva nazaj med posamičnimi srečanji pooblaščenec.

V nadaljevanju so na italijanski predlog izpustili poprej predvideno fazo diplomatskih pogajanj in jo nadomestili avgusta 1975 v Beogradu z uradnim parafiranjem pogodbenih dokumentov meddržavnega sporazuma v ZSZZ v prisotnosti jugoslovanskega zunanjega ministra Minića in italijanskega ambasadorja Maccotte. Jugoslovanska stran sprva ni razumela, zakaj mora priti do še enega parafiranja tekstov sporazuma, namesto da bi prišlo kar do podpisa sporazuma. Po razpravi v jugoslovanski skupščini in v italijanski poslanski zbornici, kjer so pooblastili zunanjega ministra za podpis sporazuma, je italijanska stran ponovno skušala pogojevati podpis sporazuma s popravki že dogovorjene mejne črte in razširitvijo industrijske cone.

Preobrat je predstavljal Carbonejev prihod v Beograd konec oktobra 1975, ko je poudaril italijansko pripravljenost za čimprejšnji podpis sporazuma. Predvidena pokojninska reforma bi lahko sprožila v Italiji novo vladno krizo, zato sta Moro in Mariano Rumor želela čimprej podpisati sporazum z Jugoslavijo. Carbone je ponudil končno možnost podpisa sporazuma za 10., 13. ali 14. november, jugoslovanska stran je vztrajala pri prvem datumu. V primeru podpisa sporazuma v Rimu bi po italijanskem mnenju lahko prišlo do neprijetnih zapletov. Tik pred podpisom sporazuma so na italijanski strani prosili le še za spremembi v izrazoslovju, kar je jugoslovanska stran sprejela.

V Castel del Monte San Pietro v Osimu pri Anconi, v gradiču, ki ga je dal na razpolago grof Leopardi, sta nato v dvorani orožij ministra podpisala sporazum ob prisotnosti italijanskega in jugoslovanskega tiska. Pri tem je bilo še posebej poudarjeno, da bosta obe vladi ob priložnosti ratifikacije sporazuma v svojih parlamentih vsaka posebej prebrali deklaracijo o politiki do manjšin. Okoliščine ob podpisu sporazuma niso prinesle bistvenih presenečenj, razen časovnih tehničnih zapletov z jugoslovanskim letalom pri odhodu domov, ki pa so jih uspešno razrešili.¹² Državi sta tokrat dosegli dvostranski sporazum, kar predstavlja bistveno razliko glede na pogajanja, ki so leta 1954 pripeljala do LMOS. Na italijanski strani so se vse do ratifikacije sporazuma 1977 vračali k že dogovorjenim, usklajenim stališčem z novimi zahtevami ali z umikom. Ob tridesetletnici podpisa OS je slovenski zunanji minister ocenil priprave in podpis

¹² Več o tem S. Premru, „Pot, ki so jo nakazali pred 30 leti, še ni do konca prehojena. Spomin na „lov“ za krajem podpisa zgodovinskega sporazuma“, v: *Primorski dnevnik*, Trst, 11. november 2005, l. 61, št. 263, str. 5.

sporazumov „kot primer, kako je s pripravljenostjo in dobro voljo obeh strani, na bilateralni ravni, kljub skoraj nerešljivim odprtim vprašanjem /.../ uspelo priti pogajalcem, skritih pred očmi javnosti, do zglednih meddržavnih dogovorov”.¹³

Osinski sporazumi od ratifikacije do danes

Po ratifikaciji OS so v obeh državah ustanovili komisije za spremljanje in izvajanje sporazumov, za kar so imenovali koordinatorje tako v ZSZZ kot v italijanskem zunanjem ministrstvu, pa tudi na republiški ravni Slovenije in Hrvaške. OS in njihovo kasnejše uresničevanje so bili, kar se jugoslovanske strani tiče, plod večšin slovenskih pogajalcev. Mejno vprašanje, ki je pogojevalo vsa ostala vprašanja, je z OS dokončno rešeno. V praksi je bila v nadaljevanju v celoti obeležena državna meja, razrešeno vprašanje državljanstva za osebe, katerih status je bil po koncu druge svetovne vojne zaradi nedefinirane meje med državama na območju STO sporen, razrešeno vprašanje odškodnine za italijansko nacionalizirano imetje, vračanje nepremičnin, podpisan je bil sporazum o priznavanju visokošolskih diplom in sporazum o skupni obrambi pred točo. Zgrajeni sta bili cesti na Kolovratu in pod Sabotinom, noveliran je bil tudi Videmski sporazum.¹⁴ Plovni kanal Soča-Sava je bil ogromen projekt, ki ni bil ekonomsko upravičen. Ostala pogajalska vprašanja so prav tako do potankosti obdelana in v pogodbi za obe strani obvezujoča.¹⁵

Tudi po končani ratifikaciji v letu 1977 so na italijanski strani skušali še kaj pridobiti, kar pa jim zaradi doslednosti na jugoslovanski strani ni uspelo. V času pogajanj se je pojavljal terorizem (Palestina) tudi v Evropi (Rdeče brigade v Nemčiji in Italiji – umor A. Mora), masovni poboji v Bologni. Italijani so npr. prosili jugoslovanski politični vrh in voditelje t.i. tretjega sveta za pomoč po ugrabitvi A. Mora v prepričanju, da bi z Rdečimi brigadami lahko imela stike vodstva arabskih dežel. Nedolgo zatem je prišlo do senzacionalnega odkritja italijanske tajne lože Propaganda due, katere član je bil tudi italijanski pooblaščenec Carbone.

Industrijska cona, ki je predstavljala z italijanske strani pogoj končnemu sporazumu, v nadaljevanju zaradi negativnih vplivov italijanskega javnega mnenja ni nikoli zaživela.

¹³ Dimitrij Rupel, „Uvodni nagovor”, v: *Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov*. Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.-11. november 2005. Glasnik ZRS, Koper, l. 10, št. 7, str. 13.

¹⁴ Več o uresničevanju Osinskih sporazumov danes T. Poljšak, Trideset let kasneje. Organiziranost Jugoslavije in Slovenije za izvajanje Osinskih sporazumov, v: *Svobodna misel*, Ljubljana 2005, l. 43, št. 21, str. 9-10.

¹⁵ *Osinski sporazumi*, Serija XIV, 4. zv. Knjižnica Skupščine SFRJ, Beograd 1977, Sekretariat za informacije skupščine SFRJ; *Osinski sporazumi*. Črtomir Kolenc (ur.). Založba Lipa, Koper 1977.

Italijanska stran je priznala kontinuiteto veljavnosti OS tudi z državama Slovenijo in Hrvaško. V Uradnem listu Italije so bili objavljeni 8. septembra 1992 in postali polnopraven veljaven mednarodni akt med Italijo in Slovenijo. Že od oktobra 1992 naprej se je ponovno začela stopnjevati dejavnost skrajno desničarskih sil v Tržaški pokrajini. Menili so, da je Rim zapravil priložnost, ko bi iz novih razmer, s tem ko je uradno priznal Slovenijo kot naslednico OS, lahko iztržil več. Italija je izkoristila diplomatsko še neizkušeno slovensko vlado s postavitvijo zahtev za posodobitev oz. nadgradnjo OS in koncesijami. Na njihovi strani pa niso izvršili obveznosti za pripadnike slovenske manjšine v Italiji.

Obnovili so trditve o neveljavnosti sporazumov in postavili zahteve po pogajanjih o odškodnini za zapuščeno in nacionalizirano lastnino ter vračanje nepremičnin optantom nekdanje cone B. Kljub temu, da prosta cona nikoli ni zaživela, so celo zahtevali, naj se izbriše iz vsebine sporazumov. Zahtevali so zaščito italijanske manjšine kot celote, ki živi v dveh novonastalih državah v Sloveniji in Hrvaški. Oglasil se je tudi Rim z izjavo, da je treba sporazume revidirati, češ da so nekateri deli zastareli. Bistvo teh novih zahtev je bilo, da bi z odprtjem enega vprašanja začeli revizijo OS v celoti in po posameznih vprašanjih. Nato je Italija pogojevala ratifikacijo za vstop Slovenije kot pridružene članice EU in dosegla s Španskim kompromisom spremembe v slovenski zakonodaji. Italijanski parlament je po številnih predhodnih oviranjih marca 1998 končno ratificiral pridružitveni sporazum med EU in Slovenijo.

Septembra 1997 se je po vseh zapletih začel tudi formalni postopek za odobritev zakonskega osnutka v korist slovenske manjšine v Italiji. Njegova odobritev je trajala vse od 15. julija 1971 in se končala 12. julija 2000. V senatu italijanskega parlamenta je bil Zaščitni zakon dokončno odobren 14. februarja 2001. S tem je Italija slovensko manjšino po dolgih desetletjih življenja pod Italijo formalnopravno priznala. Veljavnost mednarodnopravnih dokumentov odpira vprašanje njihove implementacije v praksi in spoštovanja načela *pacta sunt servanda*, kar se je na italijanskem primeru pokazalo vse do danes kot vprašljivo. Tako se danes kljub sprejetju Zaščitnega zakona njegovo izvajanje onemogoča. Odstranjujejo se dvojezični napisi v okolici Trsta, pa tudi javna raba slovenščine je vse bolj omejena ne le v mestu, ampak tudi v nekaterih do sedaj povsem slovenskih občinah na podeželju. Italija vse do danes ne črpa sredstev iz depozitnega računa po Rimskem sporazumu, na katerega je Slovenija izplačala svoje obveznosti za povračilo nacionaliziranega imetja v bivši coni B STO. OS predstavljajo uresničitev možnega, zaradi živih določil pa bodo tudi v prihodnje na simbolni ravni predstavljali ustavo odnosov med Slovenijo in Italijo. Italijanska odločitev za Osimo je „pomenila tudi njeno samostojno odpoved imperialnim metodam Londonskega pakta in zavestno vrnitev k demokratičnim načelom njenega lastnega risorgimenta (renesanse) o etničnih mejah z državami, ki so se osamosvojile tudi po izvirnem italijanskem zgledu. S tem poudarkom, ki

nadgrajuje pravilo o nespornosti obstoječih državnih meja kot opore sodelovanju, je Osimo danes še posebno v slogu z razmišljanji sodobne Evrope”.¹⁶

Viri:

- **Škorjanec, V.:** Beležka o pogovoru na temo osimskih pogajanj z Milošem Minićem. Beograd, 26. 7. 2001. AVŠ.
- **Pismo Giuseppeja Walterja Maccotte Borisu Šnuderlu** (v italijanskem jeziku), Rim, 14. 3. 2001. AVŠ.
- **Govor predsednika Tita v Sarajevu**, 15. 4. 1974: Odločen odgovor naših narodov na revanšistične poskuse Italije. V: Spoljnopolitička dokumentacija, št. 2. Izdanje Instituta za mednarodno politiko i privredu. Beograd, str. 87-92.

Literatura:

- **Maccotta, G. W. (1993):** Osimo visto da Belgrado. V: Rivista di Studi politici Internazionali. Firenze. L, 60, št. 237, str. 55-67.
- **Osimski sporazumi (1977).** Serija XIV, 4. zv. Knjižnica Skupščine SFRJ. Sekretariat za informacije skupščine SFRJ. Beograd.
- **Osimski sporazumi (1977).** Črtomir Kolenc (ur.). Založba Lipa. Koper.
- **Pirjevec, J. (1996):** „Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 do danes,, V: Annales 8/96. Koper, str. 9-14.
- **Pleterski, J. (2005):** „Osimo v zgodovinski perspektivi soseščine Italijanov” in Slovencev (Osimo nella prospettiva storica della contiguita tra gli Italiani e Sloveni). V: Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov. Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.-11. november 2005. Glasnik ZRS Koper. L. 10, št. 7, str. 21- 22.
- **Poljšak, T. (2005):** „Trideset let kasneje. Organiziranost Jugoslavije in Slovenije za izvajanje Osimskih sporazumov”, V: Svobodna misel. Ljubljana. L. 43, št. 21, str. 9-10.
- **Rupel, D. (2005):** Uvodni nagovor (Opening address), V: Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov. Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.-11. november 2005. Glasnik ZRS Koper. L. 10, št. 7, str. 11- 16.
- **Premru, S. (2005):** „Pot, ki so jo nakazali pred 30 leti, še ni do konca prehojena. Spomin na „lov” za krajem podpisa zgodovinskega sporazuma”, V: Primorski dnevnik. Trst, 11. 11. L. 61, št. 263, str. 5.

¹⁶ J. Pleterski, „Osimo v zgodovinski perspektivi soseščine Italijanov in Slovencev”, v: *Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov*. Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.-11. november 2005. Glasnik ZRS, Koper, l. 10, št. 7, str. 21.

- **Pupo, R. (2000):** „Med zgodovino in geografijo. Razmišljanja o italijanski vzhodni meji”, V: Čepič, Z., (ur.), D. Guštin (ur.), N. Troha (ur.). Zbornik Milice Kacin Wohinz, Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana. L. 15, št. 1, str. 285-299.
- **Škorjanec, V. (2001):** „Jugoslovansko-italijanski odnosi v luči dubrovniškega srečanja zunanjih ministrov 1973,, V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. L. 55, št. 3-4, str. 465-487.
- **Škorjanec, V. (2002):** „Nekaj utrinkov iz diplomatske zgodovine s sosedo Italijo,, V: Zgodovina v šoli, Ljubljana. L. 11, št. 2, str. 22-27.
- **Škorjanec, V. (2003):** „Neuspeh jugoslovansko-italijanskih diplomatskih pogajanj v letu 1973”, V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. L. 57, št. 1-2, str. 147-162.
- **Škorjanec, V. (2005):** Jugoslovansko-italijanska pogajanja v letih 1974-1975 o določitvi meddržavne meje (Osimo). Doktorska disertacija, UL, Filozofska fakultata, Oddelek za zgodovino. Ljubljana.

Резиме

Југословенско-италијански преговори о коначном решењу питања границе

Након Лондонског меморандума о сагласности (ЈМОС) 1954, италијанска страна се изговарала на правни аспект уговора и тврдила да је стање зоне Б Слободне територије Трста (СТТ) само привремено и тиме одуговлачила са дефинитивним решењем питања границе, а истовремено је тражила и неке мање исправке већ одређене границе по мировном уговору из 1947. године.

Италијански министар иностраних послова Ђузепе Медичи је, у околностима чешких догађаја у хладном рату и рачунајући на старост председника Јосипа Броза Тита, 1968. предложио пакет од осамнаест тачака, који је предвиђао промену демаркационе линије по ЈМОС у државну границу и који би био прихваћен као преговарачка платформа за будуће разговоре италијанског министра Медичија и новог југословенског министра Милоша Милића марта 1973. у Дубровнику. Министри су у четири ока, уз официјелни дипломатски канал, предвидели и паралелни канал за тајне преговоре политичких опуномоћеника као могућност за обезбеђивање континуитета овог процеса ако дипломатски преговори не би успели. По италијанској иницијативи искључили су из преговора сопствена министарства иностраних послова, што се, због превеликог утицаја италијанског јавног мњења у тршћанској пограничној зони, показало као

једина реална могућност за постизање споразума. Дипломатски преговори су крајем 1973. године завршени неуспехом, а други канал у то време још није заживео. Након оштрих дипломатских нота и Титовог говора у Сарајеву, премијер Ђулио Андреоти се у говору у Удинама маја 1974. јавно изјаснио о намери Италије да потпише са Југославијом коначни споразум. Врх Демокришћанске странке (ДЦ) је, с обзиром на то да се ближио састанак Конференције о европској безбедности и сарадњи (КЕБС) у Хелсинкију и уз поштовање основног принципа о дефинитивности државних граница, проценио да отворено питање граница штети глобалној италијанској политици. Након исправке италијанског овлаштења у јулу 1974, југословенска страна је накнадно, већ након доласка италијанске делегације на Стрмол, превазишла неповерење и прихватила њихову иницијативу за преговоре посебних политичких опуномоћеника, који су онда са својим групама преговарали на Стрмолу, а затим 1975. још у Дубровнику и Струњану. Након парафирања текстова у Београду, био је потписан споразум у Осиму, којим је дефинитивно решено питање међудржавних граница. Италијанска страна је и након успешне ратификације 1977. године покушала још нешто да добије али нису успели због одлучних ставова на југословенској страни. Индустијска зона, која је представљала *conditio sine qua non* за коначни споразум на италијанској страни, због негативних утицаја јавног мњења није никад заживела. Италијанска страна је признала континуитет Осимских споразума (ОС) и са новим државама Словенијом и Хрватском али је врло брзо након тога почела да тражи ревизију већ важећих споразума као изговор за надокнаду одштете за имовину езула. Тај захтев словеначка влада није прихватила. Онда је Италија почела да условљава ратификацију за чланство Словеније у Европској унији и постигла Соланиним компромисом промене у словеначком уставу. Италија ни данас не узима новац из депозитног рачуна по Римском споразуму, на који је Словенија исплатила своје обавезе за надокнаду национализованих добара у бившој зони Б СТТ. Са ОС се постигло највише, што је било тада могуће. Из искустава са Италијом можемо предвидети да ће и убудуће покушавати са новим захтевима, зависно од околности.